

4.1. Ekologik ta'limning nazariy-metodologik asoslari

Maqsad: Ekologik ta'limning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni va ijtimoiy ahamiyatini anglash, interfaol va innovatsion yondashuvlardan foydalanish, shaxsga yo'naltirilgan hamda faoliyatga asoslangan ta'lim usullarini qo'llash orqali o'quvchilarda ekologik mas'uliyat va ongli xatti-harakatlarni shakllantirish.

Reja:

1. Ekologik ta'limning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni va ijtimoiy ahamiyati
2. Ekologik savodxonlik tushunchasi va uning tarkibiy qismlari
3. Ekologik ta'limning metodologik asoslari

Ekologik ta'lim zamonaviy ta'lim tizimining barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan, ijtimoiy ahamiyati yuqori bo'lgan yo'nalishidir. U nafaqat bilim berish, balki shaxsda ekologik mas'uliyat, ongli xatti-harakat va tabiiy resurslarga ehtiyotkor munosabatni shakllantirishni ko'zda tutadi. Metodologik nuqtai nazardan ekologik ta'lim – bu uzluksiz, kompleks va jamiyat ehtiyojlariga moslashtirilgan o'quv-tarbiyaviy jarayon bo'lib, u pedagogik nazariya, zamonaviy ekologiya, psixologiya va sotsiologiyaning yondashuvlariga tayanadi.

Ekologik ta'limning metodologik asoslarini ishlab chiqishda birinchi navbatda ekologik savodxonlik tushunchasi aniqlashtiriladi. Ushbu tushuncha – insonning tabiiy va ijtimoiy jarayonlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tushunishi, ekologik tizimlarning barqarorligini anglab, ularni saqlash va tiklashga faol ishtirok etish qobiliyatidir. Bu savodxonlik faqat bilimga asoslanmaydi, balki normativ xulq-atvor, axloqiy qarorlar, ijtimoiy ishtirok, va shaxsiy pozitsiya kabi ko'nikmalarni ham o'z ichiga oladi.

Ekologik ta'lim metodologiyasining asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

Barqaror rivojlanish tamoyili – inson faoliyati atrof-muhit bilan muvozanatli bo'lishi, kelajak avlod manfaatlariga zid kelmasligi kerak;

Interfaol va integratsiyalashgan yondashuv – ekologik bilimlar biologiya, geografiya, iqtisod, tarix va texnologiya fanlari bilan bog'liq holda berilishi lozim;

Shaxsga yo'naltirilganlik – o'quvchilarning yosh xususiyatlari, shaxsiy tajribasi va qiziqishlariga asoslangan yondashuvni nazarda tutadi;

Innovatsion va raqamli vositalardan foydalanish – AR/VR texnologiyalari, dronlar, onlayn simulyatsiyalar, raqamli darsliklar va ekologik kuzatuv ilovalari ta'lim samaradorligini oshiradi;

Faoliyat asosida o'qitish – o'quvchi bilimni faoliyat davomida, ya'ni real muammolarni hal qilishda o'zlashtiradi.

Mazkur metodologiya shuningdek, ekologik kompetensiyalarning shakllanishiga alohida urg'u beradi. Ekologik kompetensiya bilim, ko'nikma va

qadriyatlar majmui sifatida tushuniladi. Bu kompetensiya bosqichma-bosqich shakllanadi: avval xabardorlik va motivatsiya, keyin ilmiy bilimlar, undan so'ng amaliy faoliyat, nihoyat esa hayot tarziga aylanish. Bu jarayon bir vaqtning o'zida ijtimoiy-iqtisodiy sharoitga, yoshga, o'quv muassasasining infratuzilmasiga va ta'lim resurslarining mavjudligiga bog'liq.

Ekologik ta'lim metodologiyasi ko'p darajali (makrotizim, mezo va mikrodaraja) yondashuvni nazarda tutadi. Milliy darajada ekologik siyosatga integratsiyalashgan o'quv dasturlari, hududiy darajada ekologik loyihalar, maktab miqyosida esa individual yondashuv va jamoaviy faoliyatlarni rivojlantirish ko'zda tutiladi. Masalan, maktablarda "Yashil sinf", "Ekofestival"lar orqali faol o'rganish, tajriba almashish va ekologik qaror qabul qilish tajribasi rivojlanadi.

Ekologik ta'lim metodologiyasi, shuningdek, shaxsiylashtirilgan ta'lim traektoriyalarini e'tiborga olishi zarur. Har bir o'quvchi ekologik savodxonlikni o'z qiziqishlari va ehtiyojlari asosida o'zlashtiradi. Bu o'zlashtirish jarayonida ijtimoiy loyihalarda ishtirok etish, tadqiqot olib borish, amaliy kuzatuvlar, gamifikatsiya va xizmatga asoslangan o'qitish kabi texnologiyalar qo'llaniladi. Jumladan, maktab va jamoa doirasida amalga oshiriladigan chiqindilarni saralash, suvni tejash, ko'kalamzorlashtirish kabi tashabbuslar orqali ekologik ong mustahkamlanadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ekologik savodxonlikni shakllantirishda faqat bilim berish emas, balki hissiy ta'sir, o'zining real hayotiga bog'langan faoliyatlar, jamiyat bilan o'zaro aloqalar orqali shakllanadigan ijtimoiy tajriba muhim o'rin tutadi. Shu sababli, ekologik ta'lim metodologiyasi o'z ichiga nafaqat didaktik elementlar, balki tarbiyaviy, kommunikativ va ijtimoiy-madaniyat komponentlarni ham qamrab oladi.

Ekologik ta'lim sohasidagi sifatli tadqiqotlar ekologik ijtimoiy fanlar sohasida muhim o'rin egallaydi. Sifatli tadqiqot – bu hodisalar, insonlar va ularning o'zaro munosabatlarini chuqur o'rganish, ko'plab haqiqatlarni ochib berish va tizimlashtirish jarayonidir. Ushbu turdagi tadqiqotlar yangi usullar va yondashuvlar bilan doimiy ravishda rivojlanib boradi.

Sifatli tadqiqot usullari, asosan, tadqiqotchilar tomonidan uzoq muddatli kuzatuvlar va chuqur intervyular orqali ma'lumot to'plash uchun qo'llaniladi. Bunday usullar orqali tadqiqotchilar insonlarning kundalik hayotdagi xulq-atvorini, ular yashaydigan ijtimoiy va madaniy muhitni, hamda ushbu muhitning ularning fikrlash va xatti-harakatlariga ta'sirini tushunishga harakat qiladilar.

Shu sababli, ekologik ta'lim bo'yicha sifatli tadqiqotning asosiy maqsadi – sub'ektning shaxsiy tajribasi, uning atrof-muhitga bo'lgan munosabati va ma'lum bir kontekstdagi umumiy tushunchasini tahlil qilishdir. Masalan, O'zbekistondagi maktab o'quvchilarining tabiatga munosabati yoki dehqonlarning suv resurslariga bo'lgan ongi qanday shakllanayotganini o'rganish mumkin.

Eslatib o'tish joizki, sifatli tadqiqot natijalari katta sub'ektiv tarkibiy qismga ega bo'lishi mumkin, chunki tadqiqotchi ham bu jarayonning bir qismi hisoblanadi. Shuning uchun, natijalar faqat o'rganilgan aniq holatlar va sharoitlarga tegishli bo'lib, ularni butun bir hudud yoki katta guruhga umimlashtirib bo'lmaydi. Bu tadqiqotlarning maqsadi – ma'lum bir ijtimoiy-ekologik hodisani chuqur tushunishga qaratilgan bo'ladi. Ekologik ta'lim bo'yicha tadqiqotlarda ko'pincha

intervyu, kuzatishlar, harakat tadqiqoti, etnografiya va kontent tahlili metodlaridan foydalaniladi. Intervyu va kuzatish metodlari misolida ko‘rib chiqamiz.

Intervyu metodi turlari

Sifatli tadqiqotda intervyu – bu tadqiqotchining so‘zlashuv orqali bevosita ma'lumot to‘plash usuli. Masalan, maktab o‘qituvchilarining ekologik ta’limga bo‘lgan munosabatini o‘rganishda chuqur intervyular o‘tkazish mumkin. Intervyu usulining asosiy turlari quyidagilardir:

Strukturasiz intervyuda oldindan qattiq belgilangan savollar ro‘yxati bo‘lmaydi. Tadqiqotchi erkin suhbatlashib, respondentga o‘zi uchun muhim bo‘lgan mavzularni aytib berishga imkon yaratadi. Bu yondashuv, masalan, ekologik muammolar haqida xalqning umumiy fikrini o‘rganishda qulaydir.

Strukturaviy intervyuda har bir respondentga aynan bir xil savollar, bir xil ketma-ketlikda beriladi. Bu ma'lumotlarni oson tahlil qilish va turli respondentlar o‘rtasida solishtirish imkonini beradi. Bu turdagi intervyu, masalan, ekologik savodxonlik darajasini o‘lchash uchun so‘rovnoma usuliga yaqinroq bo‘lishi mumkin.

Yarim strukturaviy intervyuda oldindan tayyorlangan savollar ro‘yxati mavjud bo‘ladi, lekin suhbat jarayonida tadqiqotchi yangi savollar berishi yoki muhim deb topilgan mavzularga chuqurroq kirib borishi mumkin. O‘zbekistondagi maktablarning ekologik dasturlarini o‘rganishda bu usul eng samarali bo‘lishi mumkin, chunki u ham ma'lumotlarni tartibga solish, ham chuqur ma'lumot olish imkonini beradi.

Guruhli intervyuda tadqiqot guruhi bir mavzu yuzasidan o‘z fikrlari va munosabatlari haqida fikr almashadigan suhbat turidir. O‘zbekistondagi maktab o‘qituvchilari yoki ota-onalar kabi guruhlar orasida ekologik ta’limga oid masalalarni muhokama qilishda bu usul juda samarali bo‘ladi. Fokus-guruhlar yakka tartibdagi intervyularda olinmaydigan quyidagi afzalliklarga ega:

1. **Guruh ichidagi muloqot tadqiqot ob'ektining o‘zi hisoblanadi.**
2. **Masalalar jamoaviy ravishda o‘rganiladi.**
3. **Bilimlar birgalikda shakllantiriladi.**

Kuzatish metodi – bu insonlarni, hodisalarni yoki tabiiy muhitni o‘rganish va ularning xususiyatlarini qayd etish orqali ma'lumot to‘plash usulidir. Sifatli tadqiqotda kuzatish nafaqat ko‘rish, balki kuzatish nuqtai nazariga bog‘liq bo‘ladi. Tadqiqotchi o‘rganilayotgan obyektни bevosita va uzoq muddatli o‘rganish imkoniga ega bo‘ladi.

Masalan, O‘zbekistonning qishloq joylaridagi maktab o‘quvchilarining maktab hovlisini tozalash jarayonidagi xulq-atvorini, ularning axlatga bo‘lgan munosabatini kuzatish mumkin. Bunday kuzatuvlar intervyularda aytilmagan ko‘plab muhim ma'lumotlarni berishi mumkin. Tadqiqotchining shaxsiy tajribasi va kuzatuvlari natijalarga ta’sir qilishi mumkinligi sababli, kuzatish turli shakllarga bo‘lish mumkin. Masalan, ishtirokchi kuzatuv, ishtirokchi bo‘lmagan kuzatuv va boshqalar.

Xulosa qilib aytganda, ekologik ta'limning metodologik asoslari – bu ilmiy, axloqiy, madaniy va texnologik asoslar tizimi bo'lib, u orqali ta'lim oluvchilar nafaqat ekologik muammolar haqida bilimga ega bo'ladi, balki ularni anglaydi, ularga nisbatan shaxsiy mas'uliyat hissini rivojlantiradi va ongli faoliyat ko'rsatishga tayyor bo'ladi. Bu esa ekologik xavfsiz va barqaror jamiyat sari yo'lining muhim bosqichidir.